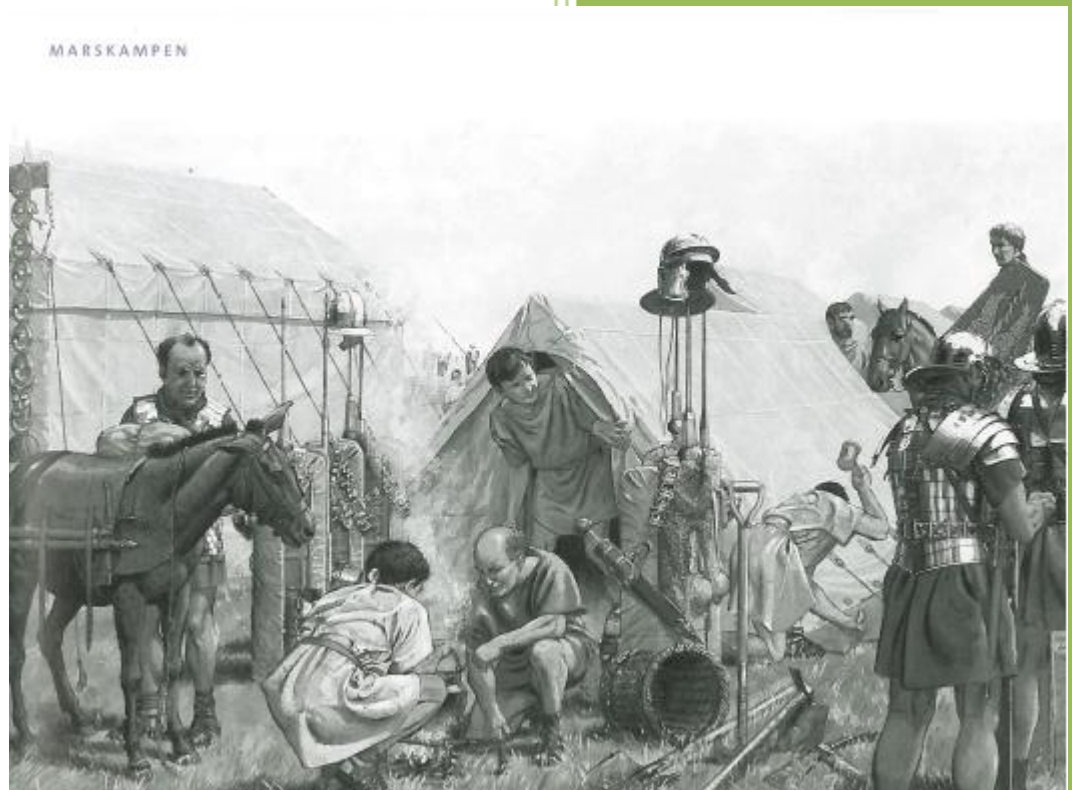

2012

Omgevingsonderwijs in Ermelo

Gerjob Aalbers

Christelijk College Groevenbeek

Juli 2012

De prehistorie

Leerstof

De familie Flintstone

Misschien herken je de mensen op het plaatje hiernaast wel. Deze familie, de familie Flintstone was namelijk een kinderserie op de televisie.

De familie Flintstone leefde heel lang geleden, in de tijd dat de meeste **gebruiksvoorwerpen** van steen waren. De Flintstones leefden dus in de **steentijd**. De steentijd is onderdeel van de **prehistorie**.

De familie maakte allemaal vreemde, maar vooral grappige avonturen mee. Ze hadden bijvoorbeeld al een auto, maar hun benen waren de manier waarop die auto in beweging kwam. Ze hadden dinosauriërs en mammoeten als huisdieren, en gingen op zaterdagavond gezellig bowlen.

1. Klaar voor de start?

a) Wat weet jij al van de prehistorie?

b) Wat zijn gebruiksvoorwerpen?__

Leerstof

Prehistorie en historie

Bij prehistorie moet je al snel denken aan iets dat al heel erg lang geleden is. Dat is ook zo. Prehistorie is namelijk de tijd dat er nog geen geschreven **bronnen** waren. Mensen konden toen dus nog niet lezen en schrijven. Er was nog geen schrift. Wanneer er wel geschreven bronnen zijn, praten we over **historie**.

2. Het verschil tussen prehistorie en historie

Vul in. De tijd dat er nog geen geschreven bronnen zijn noemen we _____. De mensen konden toen nog niet _____ en _____. De tijd dat er wel geschreven bronnen zijn noemen we _____.

3. Wat zijn bronnen?

Leerstof

Middelen van bestaan: jagers-verzamelaars

Heel lang geleden hadden de mensen die toen leefden geen vaste woonplaats. Deze mensen leefden een tijdje op een plek en trokken daarna weer verder. Ze haalden hun voedsel uit de natuur door jagen, vissen en verzamelen. Daarom noemen we deze mensen **jagers-verzamelaars**. Wat mensen nodig hebben om te overleven noemen we **middelen van bestaan**.

4. Hierboven zie je een afbeelding uit de prehistorie.

a) Gaat dit om boeren of om jagers-verzamelaars? Leg je antwoord uit. _____

b) Op de afbeelding staan zes cijfers. Vul achter elk cijfer in wat datgene voorstelt op de afbeelding.

- 1. _____
- 2. _____
- 3. _____
- 4. _____
- 5. _____
- 6. _____

c) Zou jij in zo'n dorp willen wonen? Waarom wel, waarom niet? _____

Leerstof

Middelen van bestaan: boeren

Ongeveer 10 000 jaar geleden leerden de mensen hoe ze voedsel moesten verbouwen. Ook wisten ze dieren tam te maken en konden zo bijvoorbeeld schapen houden. Hun belangrijkste middel van bestaan werd dus landbouw. Er was toen een **landbouwsamenleving**.

Leerstof

Hunebedden

In Nederland zijn de **hunebedden** de bekendste ooggetuigen van de prehistorie. De hunebedden waren de begraafplek voor de mensen die toen in Nederland woonden. Het is enorm knap van die mensen dat ze zulke zware stenen hebben weten te verslepen en op elkaar hebben gekregen. Kijk ook maar naar het plaatje.

Leerstof

Prehistorie in Ermelo?!

Het dorp Ermelo. Het klinkt je waarschijnlijk bekend in de oren. Misschien woon je er, of ben je er zelfs geboren. In ieder geval zit je er op school. Je ouders doen er de boodschappen, je gaat naar de kapper, je zit op de sportclub of muziekschool. Maar wist je dat op al die plekken waar je nu komt, er honderden tot duizenden jaren geleden ook mensen woonden?

5. Knip de mysterie opdracht uit

a) Wat is volgens jou de juiste volgorde?

b) Wat had Wim gedaan?

c) Wie was Evert?

Leerstof

De naam Ermelo

Het dorp Ermelo heeft niet altijd Ermelo geheten. Uit documenten die meer dan duizend jaar oud zijn, wordt er al geschreven over Ermelo. In die brieven staat dan de naam *Irminlo*. Dat klinkt wel een beetje hetzelfde als Ermelo. Het woordje 'lo' betekent bos. 'Irmin' betekent groot of verheven. Je kan dus zeggen dat de naam Ermelo 'groot bos' betekent.

Leerstof

Leuvenum

Tussen Ermelo en Elspeet in ligt een landgoed dat Leuvenum heet. De naam Leuvenum is een van de aller oudste namen van Nederland. De Leuvenumse beek (afbeelding links) is duizenden jaren geleden ontstaan in de laatste ijstijd. In dit gebied zijn sporen gevonden van **rendierjagers**. Dat zijn mensen die leefden van de jacht op rendieren.

Leerstof

Klokbekervolk

Ongeveer 4 000 jaar geleden leefde in Ermelo het **klokbekervolk**. Dit volk werd zo genoemd omdat **archeologen** de spullen die ze opgroeven, vonden lijken op kerkklokken. Er is maar weinig bekend over hoe dit volk leefde. Waarschijnlijk was het een herdersvolk en waren ze goed in boogschieten.

6. Archeologie is het onderzoeken van overblijfselen uit de geschiedenis.

Stel je voor dat het het jaar 2500 is.

a) Wat zouden de mensen van ons vinden?

b) Wat zouden ze moeten weten van hoe wij leven?

Leerstof

Grafheuvels

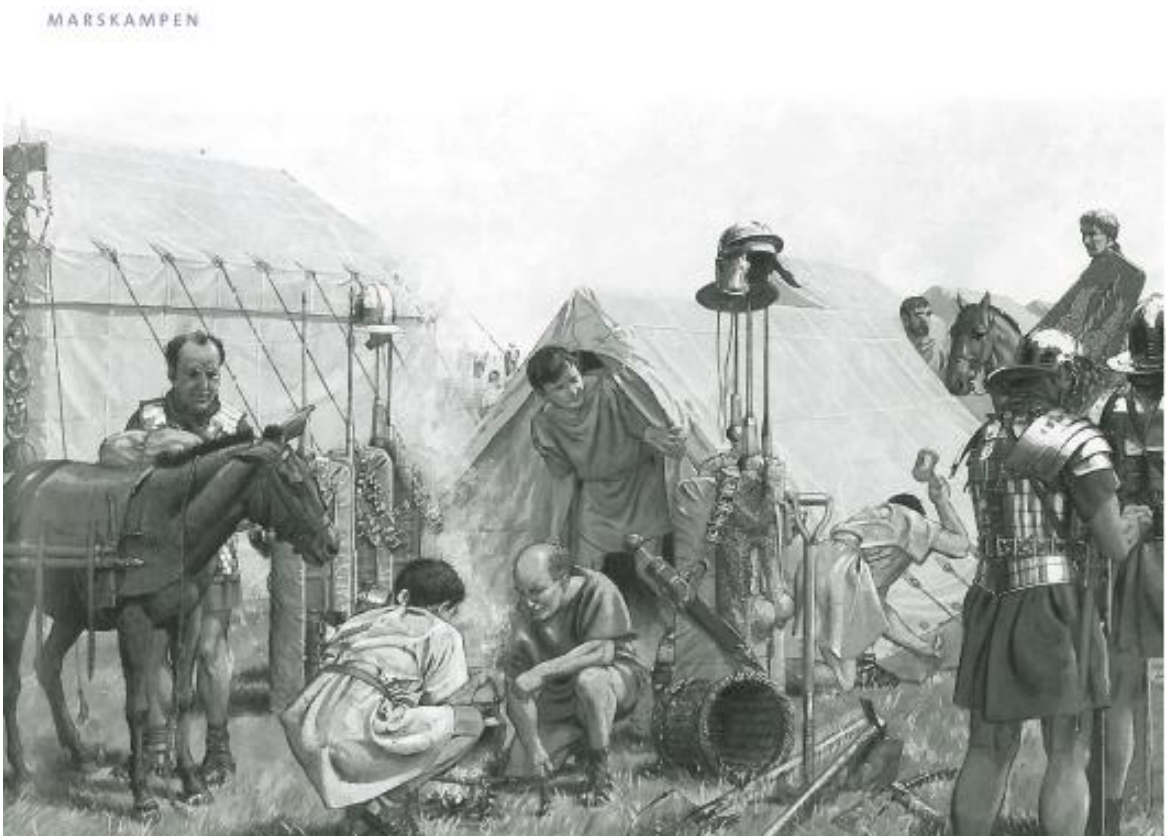
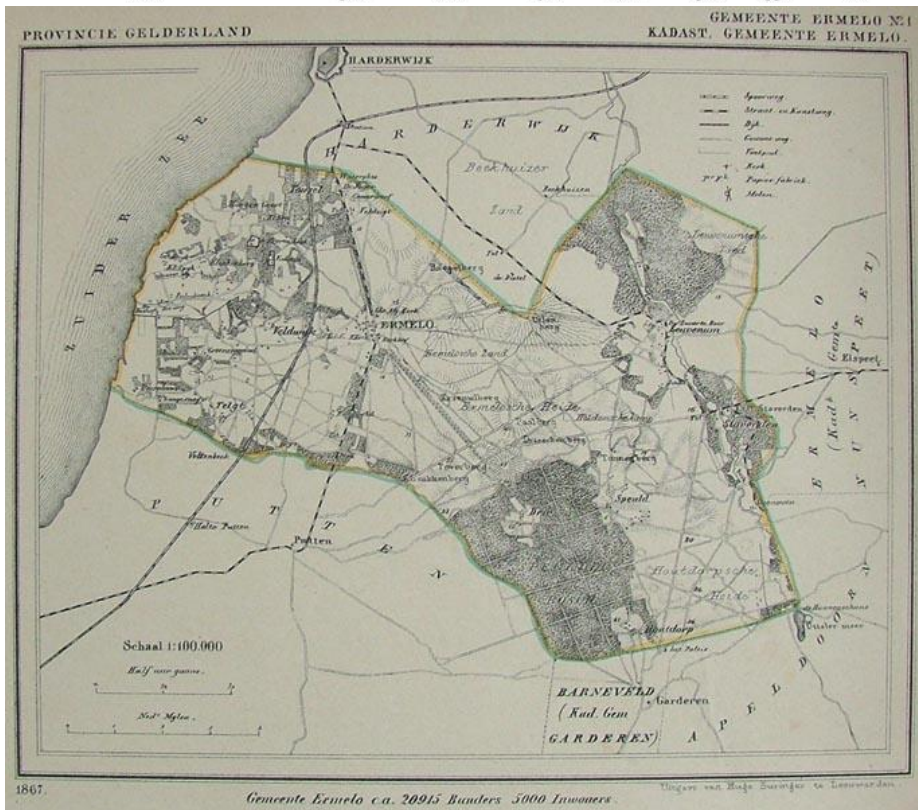
Van het klokbekervolk weten we dat ze hun doden begroeven in grafheuvels. Ze gaven de doden veel spullen mee voor het **hiernamaals**. De dode werd begraven met zijn hoofd naar het zuiden; richting de zon. Waarschijnlijk vereerden deze mensen de zon. Ze hingen daarom een **natuurgodsdienst** aan

Leerstof

Romeinen in Nederland

Rond het jaar vijftig wordt er voor het eerst over Nederland geschreven. **Julius Caesar** kwam in Nederland nadat hij **Gallië** had veroverd, waarbij het zuiden van Nederland hoorde. Uiteindelijk wisten de Romeinen van de rivier de Rijn hun **limes** te maken, hun noordgrens.

1. Gebruik de bron van het marskamp

a): wat zie je op de afbeelding _____

b): wat is de limes? _____

c): wanneer werd er voor het eerst over Nederland geschreven, en door wie kwam dat? _____

Leerstof

Bataafse opstand

In 69 na christus kwamen de **Bataven** in opstand tegen de Romeinen om te voorkomen dat hun jonge mannen naar Rome werden gestuurd. Hun aanvoerder was **Julius Civilis**, die 25 jaar had gestreden aan de Romeinse kant. Julius had rood haar, en maar een oog. Het andere was hij verloren in een gevecht. Doordat Julius zo lang had gevochten voor de Romeinen kende hij hun tactiek. Romeinse legerkampen werden geplunderd en in brand gestoken, de Romeinen werden het land uit gejaagd. Het leek er op dat de Bataven de overwinning hadden behaald. Een jaar later kwamen de Romeinen met 40,000 soldaten terug. De Bataven gaven zich over en de rust werd hersteld.

2. Kijk naar het stukje film over de Bataafse Opstand

a) Wat vind je van Julius Civilis? Is het een goede of slechte man, leg uit.

b) Teken op een papier een scene uit de Bataafse Opstand. Je mag zelf het moment kiezen, maar het moet duidelijk zijn welk moment het is.

Leerstof

Een Romeinse dagmars

De Romeinen hadden een erg groot rijk. Ze moesten dan ook veel marcheren. Een Romeins soldaat liep per dag al snel 25 kilometer. Als er oorlog was kon dit zelfs 50 kilometer worden. Aan het eind van de dag werden er verkenners op uit gestuurd die een geschikt terrein zochten om het **marskamp** op te slaan.

3. Wat is een dagmars?

Leerstof

Een Romeins marskamp

Een marskamp werd door de Romeinen aangelegd met als doel om te overnachten na een lange **dagmars**. Vaak werd er maar één nacht overnacht, soms bleven ze enkele nachten. Er zijn waarschijnlijk veel kampen geweest in Nederland, maar het kamp bij Ermelo is de enige bekende. Omdat de Romeinen zich bij deze tochten vaak in vijandelijk gebied bevonden was het marskamp vooral bedoeld voor veiligheid.

4. a) Leg in eigen woorden uit wat een marskamp is

b) Waar was een marskamp vooral voor bedoeld?

Leerstof

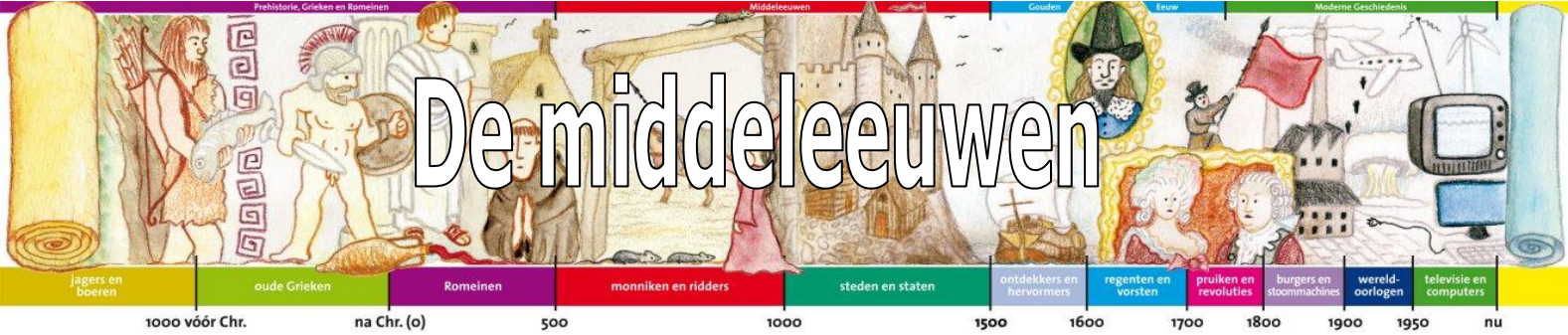
Opbouw van Romeins marskamp

Op de Ermelose heide heeft rond het jaar 170 een Romeins marskamp gestaan. Nadat de soldaten er een mars van ongeveer 25 kilometer op hadden zitten was het tijd om hun kamp op te slaan. Dit ging als volgt: als eerst kwamen de verkenners aan, en zetten vlaggetjes neer op belangrijke punten zodat volgende groepen weten wat ze moeten doen. Als de soldaten aankomen wordt als eerste het terrein schoongemaakt, daarna graven ze een wal ter verdediging en zetten de tenten op. Als het kamp dan klaar is wordt er eten gemaakt en kunnen de soldaten hun eigen uitrusting schoonmaken.

Leerstof

Romeins marskamp in Ermelo

Er zijn best veel marskampen in Nederland geweest, vooral omdat de noordgrens, de **limes**, door Nederland liep. Alleen zijn bijna alle kampen vergaan, alleen in Ermelo zijn er nog resten te vinden. Op de Ermelose Heide was er een kamp van 250 meter bij 350 meter. Het kamp was omringd door een muur van een meter hoog. Daarachter lag een gracht van 1.5 meter. Zo was het kamp dus veilig en goed beschermd.

Leerstof

Wat je al weet...

De Middeleeuwen duurden van ongeveer 500 tot 1500. Van 500 tot 1000 noemen we de **vroege middeleeuwen**, van 1000 tot 1500 noemen we de **late middeleeuwen**.

1. Hoe lang duren de Middeleeuwen in totaal?

2. Welke tijdvakken horen bij de middeleeuwen?

Leerstof

Volkshverhuizingen

Aan het Romeinse Rijk kwam een einde toen er allemaal oude **stammen** het Rijk in kwamen trekken. Zij werden opgejaagd door het volk de Hunnen. Dit waren boogschietters ter paard die heel dodelijk waren. Het Romeinse Rijk was te groot geworden om nog te beschermen. Uiteindelijk werd de stad Rome geplunderd, en viel het Romeinse Rijk in elkaar. Dan beginnen de **middeleeuwen**.

3. Hoe kwam het Romeinse Rijk aan haar einde?

4. Waar kon je de Hunnen aan herkennen?

5. Welke periode komt er na de Romeinen?

Leerstof

Feodaliteit

Na de ineenstorting van het Romeinse Rijk was er geen **centraal bestuur** meer. Wel bleven er koningen bestaan. Zij konden maar moeilijk het hele land besturen, ze hadden toen nog geen auto's om ergens snel te komen, of een telefoon of e-mail om mensen snel te bereiken. Om toch het land te besturen stelden zij **leenmannen** aan. Die leenman mocht het land in naam van de koning regeren. De leenman moest wel aan de koning advies geven en vechten als de koning hulp nodig had. Dat noem je **raad en daad** geven.

6. Noem twee gevolgen van het wegvallen van het Romeinse Rijk

1. _____

2. _____

7. Wat moet een leenman doen aan de koning in ruil voor land?

8. Maak de extra opdracht 'feodaliteit' die achterin je werkboek staat.

Leerstof

Karel de Grote

De bekendste koning uit de Middeleeuwen is **Karel de Grote**. Hij leefde rond het jaar 800. Hij had een heel groot rijk waar zelfs een deel van Nederland bij hoorde. Hij staat bekend als een heel **machtige** koning omdat hij veel gebied heeft veroverd. Daarom noemen mensen hem 'de Grote'.

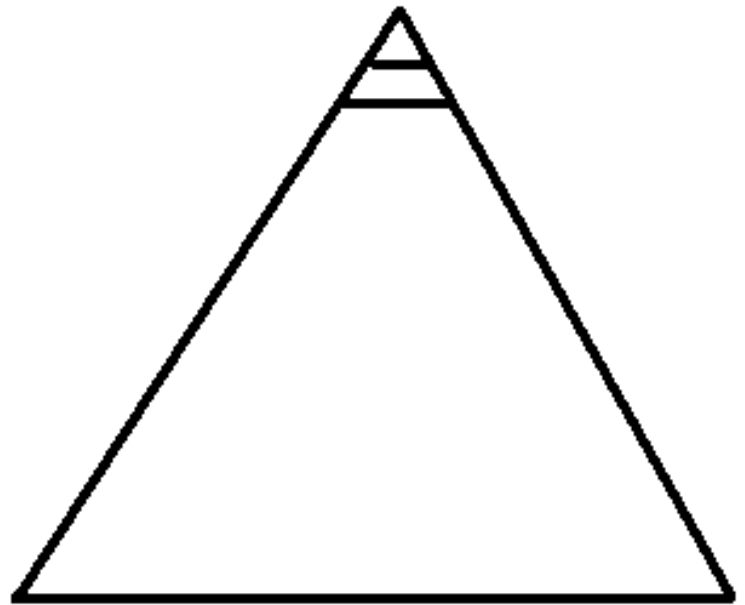

'Wij brengen daarom ter kennis van het nageslacht, door het getuigenis dezer acte, dat ik Otto, Graaf van Gelre en Zutphen, heb verleend aan de gemeenschap binnen Herderewich en aan de inwoners, die daarin verblijf houden en later zullen verblijven, een jaar- en weekmarkt, en alle mogelijke vrijheid zowel als de ongeschondenheid van haar bezit.'

Leerstof

Drie standen

In de middeleeuwen was de bevolking ingedeeld in drie standen: **geestelijken**, **adel** en **boeren**. De geestelijken waren het belangrijkste: zij stonden in contact met God. Zij waren de eerste stand. De adel waren de mensen die het land bestuurden, verdedigden of zelfs meer gebied veroverden. Dit was de tweede stand. Het allergrootste gedeelte van de bevolking was boer. Zij moesten werken op het land, en hadden verder weinig te vertellen, zij zaten in de derde stand.

9. Hierboven zie je een piramide. Bovenin zitten de belangrijkste mensen, onderin de minst belangrijke.

- a) kleur de geestelijken rood
- b) kleur de adel blauw
- c) kleur tot slot de boeren groen
- d) wat valt je op aan de piramide? ____

10. Wie was Folckerus?

Leerstof

Folckerus

Folckerus leefde rond het jaar 850 en was een rijk man. Hij had vele bezittingen over een groot gebied verspreid. Toen hij te maken kreeg met de **Noormannen** klopte hij aan bij de kerk. Hij hoopte bij de kerk bescherming te vinden. In ruil voor die bescherming schonk hij een gedeelte van zijn bezittingen aan de kerk. In oude documenten die gevonden zijn blijkt dat Folckerus de Veluwe aan de kerk schonk. In die documenten wordt ook de naam Irminlo genoemd, het huidige Ermelo.

Leerstof

Stadsrechten Harderwijk

11 juni 1231 is een belangrijke dag voor de inwoners van Harderwijk. Van de machtige Duitse vorst kreeg de stad stadsrechten! Die stadsrechten hadden allerlei voordelen. Deze voordelen zorgden er voor dat Harderwijk meer **zelfstandigheid** kreeg. Vooral de eigen **rechtspraak** was een feest voor de inwoners! Daarnaast mocht de stad **stadsmuren** bouwen, waardoor de stad beter beschermt kon worden. Door de eigen rechtspraak kon de rechter iemand die een diefstal had gepleegd veroordelen tot het bijdragen van tien stenen aan de stadsmuur. Daar komt het gezegde '*Je steentje bijdragen*' vandaan.

11. a) Waarom was 11 juni 1231 een belangrijke dag voor de inwoners van Harderwijk?

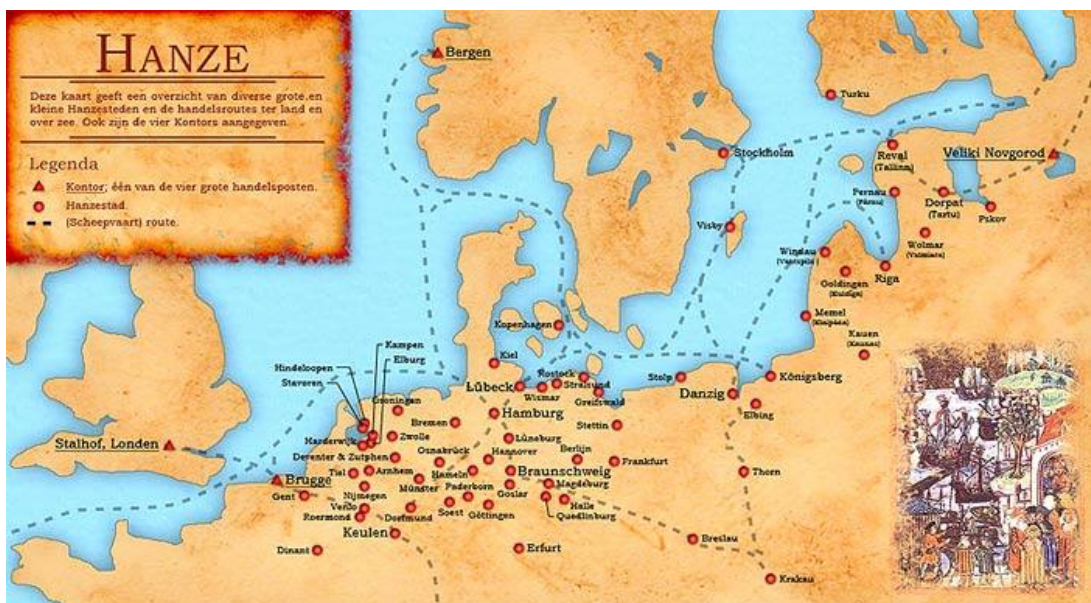
b) Noem drie voordelen van stadsrechten

1. _____

2. _____

3. _____

12. Wat mogen de inwoners van 'Herderewich' (Hardewijk) volgens de bron hierboven?

Leerstof

Harderwijk als Hanzestad

Handelaren uit Harderwijk waren actief op de Europese zeeën, met name de Oostzee. Ze vervoerden per boot hout, graan, bier en vis naar heel Europa. Toch hadden de handelaren veel last van tegenslag, bijvoorbeeld door piraten. De piraten beroofden de boten van de handelaren en zo waren zij in een klap al hun waardevolle spullen kwijt. Al snel vonden de handelaren hier wat op: ze werden lid van de **Hanze**. Door lid te zijn van de Hanze konden ze samen met andere steden piraterij tegen gaan. Het doel van het Hanzeverbond was dan ook bescherming van handelaren.

13. a) Wat is de Hanze?

b) Waarom was het voor Harderwijk zo fijn dat ze bij de Hanze konden horen?

Leerstof

Een nije kerk

Door een brand in de middeleeuwen was de kerk van een aantal dorpjes verwoest. De dorpen besloten om een 'nije kerk' te bouwen, een nieuwe kerk. Deze kerk bestaat nog steeds en is de Grote kerk in Nijkerk. De kerk was echt het middelpunt van de stad. Men hield er markt, vergaderingen, rechtszaken en natuurlijk kerkdiensten. Nijkerk betekent dus eigenlijk: nieuwe kerk.

14. Leg uit hoe Nijkerk aan haar naam is gekomen

Begrippenlijst

Prehistorie

Gebruiksvoorwerpen	Dingen die door mensen gebruikt worden om te leven
Steentijd	Tijd waarin de meeste gebruiksvoorwerpen van steen waren
Prehistorie	De tijd dat er nog geen geschreven bronnen zijn
Historie	De tijd dat geschreven bronnen zijn
Bronnen	Iets waar je informatie uit kan halen
Jagers-verzamelaars	Mensen die leven van de jacht en verzamelen van vruchten
Middelen van bestaan	De dingen die mensen nodig hebben om te overleven
Landbouwsamenleving	Tijd waarin de mensen leefden van de landbouw
Hunebedden	Oude graven uit de prehistorie
Rendierjagers	Mensen die in de prehistorie jaagden op rendieren
Klokbekervolk	Volk dat in omgeving Ermelo leefde, vernoemd naar de kerkklokken omdat hun potten daar op leken
Archeologen	Mensen die onderzoek doen naar de historie aan de hand van sporen
Hiernamaals	Leven na de dood

Romeinen

Julius Caesar	Machtige Romein die een gedeelte van Nederland veroverde
Gallië	Een gebied in Frankrijk waar de Galliërs leefden
Limes	De Noordelijke grens van de Romeinen
Bataven	Een stam die leefde in Nederland, en in opstand kwam tegen de Romeinen
Julius Civilis	Aanvoerder van de Bataven
Marskamp	Een kamp die de Romeinen opzetten na een dag marcheren. Dit deden ze ook in Ermelo
Dagmars	Ongeveer 25km, zoveel legden de Romeinen af op een dag

Middeleeuwen

Vroege Middeleeuwen	De periode 500 - 1000
Late Middeleeuwen	De periode 1000 - 1500
Stammen	Volken die leefden naast het Romeinse Rijk
Middeleeuwen	De periode 500 - 1500, de tijd na de Romeinen
Centraal bestuur	Vanuit een plek wordt er geregeerd over een groot gebied
Leenmannen	Mannen die gebied van de koning kregen om in zijn naam te regeren in ruil voor raad en daad
Raad en daad	Leenman die de koning advies moest geven en helpen vechten
Karel de Grote	Machtige koning uit de middeleeuwen die veel gebied had veroverd
Geestelijken	De hoogste van drie standen, in contact met God
Adel	Bestuurden en verdedigden het land, tweede stand
Boeren	Laagste stand, hadden niets te zeggen
Noormannen	Volk uit Scandinavië, waren groot gevaar voor handelaren
Zelfstandigheid	Als je zelf mag bepalen wat je wil doen
Rechtspraak	Recht om te mogen rechtspreken
Stadsmuren	De muren om een stad heen
Hanze	Een vereniging van handelsteden

Extra opdracht: Canonopdracht

Je gaat in een groepje van twee/drie/vier een canon maken over de omgeving Ermelo, Nijkerk en Harderwijk. Een canon is een tijdbalk van afbeeldingen die allemaal voor een gebeurtenis staan. Als eerste ga je een aantal canons van plaatsen bekijken. Vervolgens ga je met de afbeeldingen op het werkblad een eigen canon maken. Lees de stappen eerst goed door voordat je aan de slag gaat!

Stap 1.

Ga naar www.mijngelderland.nl en klik vervolgens in de menubalk bovenin op *canons*. Op deze pagina zie je verschillende steden staan, en ook de provincie Gelderland. Voor deze opdracht heb je de steden Ermelo, Harderwijk en Nijkerk nodig, en de provincie Gelderland.

Stap 2.

Op het werkblad zie je allemaal afbeeldingen staan. Knip deze afbeeldingen langs het kniprandje uit. Al deze plaatjes zijn van de canons van Ermelo, Harderwijk, Nijkerk en Gelderland afgehaald. Zoek alle plaatjes op, en schrijf op de achterkant van het blaadje van welk jaartal de afbeelding is.

Stap 3.

Leg de afbeeldingen op de juiste volgorde, van vroeg naar laat. Maak er een mooie slinger van, zoals ook op de canons te zien is.

Let op: laat genoeg ruimte rondom de plaatjes, je moet er nog dingen bijschrijven.

Stap 4.

De plaatjes zijn van verschillende canons (die van Ermelo, Harderwijk, Nijkerk en Gelderland). Schrijf bij elke afbeelding op:

- De naam van de afbeelding
- van welke canon deze afbeelding is
- uit welk jaartal deze afbeelding is
- van welk tijdperk deze afbeelding is (prehistorie, Romeinse tijd, middeleeuwen)
- een korte samenvatting (ong. drie regels) wat deze afbeelding laat zien

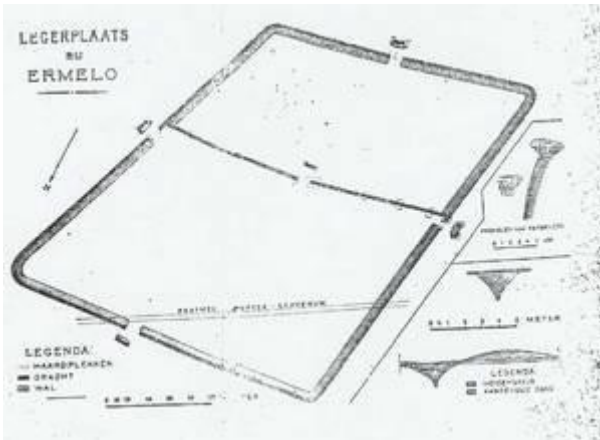
Stap 5.

Lees de tekst van de prehistorie in Ermelo (nog een keer) goed door. Kies een van de onderwerpen en maak je eigen 'canonvenster' daarvan. Dit doe je door:

- een afbeelding te tekenen die je onderwerp typeert
- uit te zoeken wanneer die afbeelding er was (jaartal zoeken)
- op te schrijven in welk tijdperk jouw onderwerp is (prehistorie, Romeinse tijd, middeleeuwen)

- d) een samenvatting van minstens 10 regels over het onderwerp er bij te schrijven. Hierbij moet je dus extra informatie opzoeken op het internet!

Voorbeeld

Naam: Romeins marskamp in Ermelo

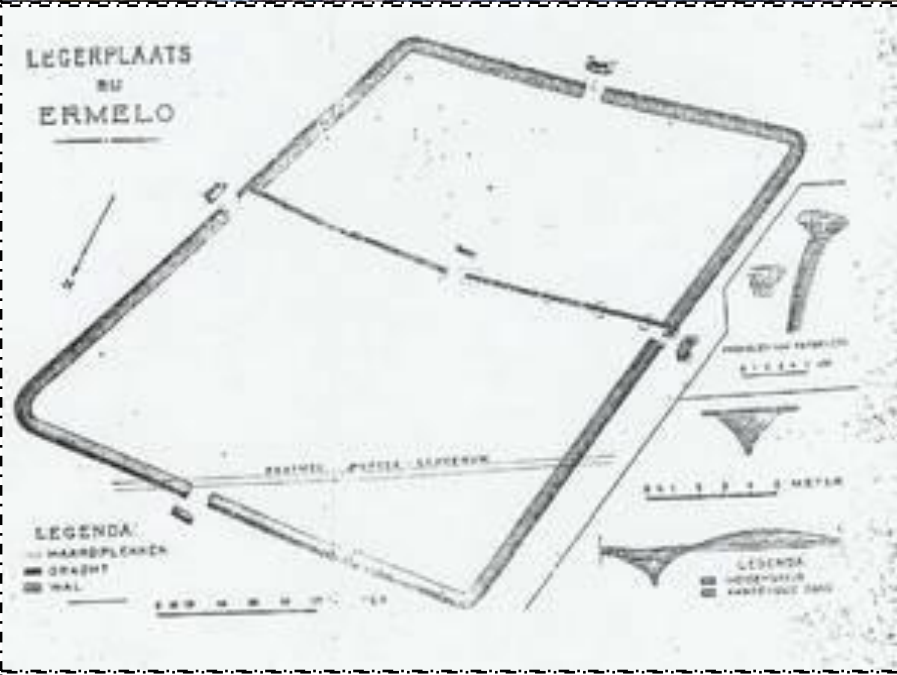
Canon: Ermelo

Jaartal: ongeveer 170 na Christus

Tijdperk: Romeinse tijd

Samenvatting: Op de Ermelose heide liggen restanten van een Romeins marskamp van 170 na christus. Deze marskampen maakten de Romeinen elke dag nadat ze ongeveer 25km hadden gelopen. De marskampen dienden als nachtverblijf.

Werkblad afbeeldingen Canon

Extra opdracht: expert worden en presenteren in museum

Je krijgt per persoon een (foto van een) voorwerp. Je gaat dit voorwerp onderzoeken en je word er uiteindelijk expert van. Je gaat gebruik maken van het internet.

In de klas hangt de docent een grote tijdbalk op. Op deze tijdbalk komt jouw voorwerp te hangen. Dit kan een voorwerp zijn uit de prehistorie, Romeinse tijd of de middeleeuwen.

Daarnaast moet je dit product gaan presenteren in het museum. Hiervoor moeten jullie een presentatie maken die de volgende punten moet hebben:

- Wat is het product?
- Hoe oud is het product?
- Waar komt het vandaan?
- Waarom is het interessant?
- Heeft het product een bepaalde functie gehad? Wat deden de mensen er vroeger mee?
- Wat vind je zelf van? Zou je het willen hebben?

Aan de hand van deze vragen maak je een verslag van twee bladzijden. Hier mag je plaatjes bij stoppen. Deze tekst ga je vervolgens presenteren in museum Het Pakhuis.

De presentatie zal beoordeeld worden door je klasgenoten. Zij gebruiken onderstaand schema om jou te beoordelen. Probeer hier dus bij je presentatie op te letten! Het schema van de beoordeling kan je vinden verderop in dit werkboek.

Extra opdracht: feodaliteit

Hieronder staat een kaart van ons land, Nederland. Stel je zelf voor dat jij koning of koningin bent van Nederland. Jij moet het land regeren. Maar een probleem: je hebt geen handige vervoersmiddelen of technieken om snel iemand te kunnen spreken. Je hebt dus geen auto, vliegtuig, helikopter, telefoon of e-mail. Je kan dus niet overal zijn. Maar er kunnen wel mensen in opstand komen als jij er niet bent. Hoe ga jij dat oplossen? Teken en beschrijf je oplossing in het kaartje!

Mysterie Hunebedden

8

Het was een regenachtige dag. Het weer paste precies bij hoe Jan zich voelde: treurig. Evert, de oudste man van het dorp was overleden, en Jan hield veel van hem.

4

Het was zijn oude leermeester geweest, van wie hij had leren jagen en messen slijpen.

1

Het hele dorp was er op uit getrokken om te helpen bij wat de mooiste begrafenis ooit zou worden.

11

De vrouwen en meisjes deden de versieringen, en zorgden voor de mooiste juwelen in het graf. De mannen en jongens hadden wapens apart gelegd, en deden het zware werk: het bouwen van een hunebed.

9

Jan was al de hele dag in de weer samen met zijn vriend Ysbrand. Ze hadden de dag ervoor bomen gekapt, die konden dienen om de hunebed op zijn plaats te krijgen. De zware stenen moesten over die stammen naar de juiste plek gerold worden.

3

‘Heb jij trouwens Wim gezien?’, vroeg Ysbrand aan Jan. *‘Hij zou toch komen helpen met de zware stenen?’* *‘Ik heb Wim het bos in zien gaan’*, zij Jan, *‘maar dat is al wel lang geleden. Hij had allang terug moeten zijn.’*

5

Het gesprek werd gevolgd door Karel, de vader van Ysbrand. *‘Wat zeg je?’* zei Karel, *‘is Wim al zo lang weg? Ik vertrouw dit zaakje niet, want er zijn de laatste tijd beren in de omgeving. Welke kant is hij op gegaan?’*

10

Jan wees naar het noorden, precies richting de plek waar de beren door Karel gezien waren.

7

Karel trok er vliegensvlug op uit, samen met de andere mannen van het dorp om te kijken waar Wim was gebleven. Al snel hoorde Karel Wim's geroep.

2

Wim zat in een boom, en onder hem een wilde beer. Met een razendsnelle worp doodden de speren van de mannen de beer, en kon Wim veilig uit de boom komen.

6

Wim had in doodsangst gezeten, en viel in tranen in de armen van Karel. *'Dit is maar net goed gegaan'*, zei Karel, *'en nu is er nog vlees voor het dorp ook! En voor Evert, dat zal hij nodig hebben in de tocht naar zijn hiernamaals.'*